

A NYÍREGYHÁZI FERENCES RENDHÁZ ÉS TEMPLOM ÉPÍTÉSTÖRTÉNETE

A ferencesek Magyarországon a 20. század első felében

A ferenceseknek a középkortól több rendtartománya működött Magyarországon, amelyek részben területileg különültek el, részben a rend különböző ágaihoz tartoztak. XIII. Leó pápa 1897-ben egyesítette a rend ágait. 1900-ban a magyar ferences rend vezetése az ország területén lévő provinciákat területi és nyelvi alapon átszervezte. Többek között a Kapisztrán Szent Jánosról nevezett rendtartományhoz, amelyhez később a nyíregyházi rendház is tartozik, csatolta a Legszentebb Üdvözítőről nevezett provincia területét. Így területe a Duna–Tisza közére, a Délvidék, valamint a Felvidék keleti részére terjedt ki.¹ A reform tartalmi része a jozefinizmus nyomán elvilágiasodott életmóddal való szakítás. A koldulórend fő feladata a szegények támogatása. Emellett megjelenik az oktatás, s a századfordulót követően egyre nagyobb hangsúlyt kapnak a lelkipásztori feladatok, különösen a gyóntatás, a lelkigyakorlatok és zarándoklatok szervezése. A trianoni békeszerződés után két provincia és több rendház is az országhatáron kívülre került. A két világháború között számos új alapítás történt, ami a szerzetesek létszámbeli gyarapodását is maga után vonta: 1925-ben 18 rendházban 180 rendtag volt, míg 1948-ban 27 rendházban már 339.

A ferencesek letelepítése Nyíregyházára

A 20. század első felében szép számmal telepedtek le szerzetesrendek Nyíregyházán, különösen olyanok, melyek a betegápolás vagy az oktatás terén tevékenykedtek. Korompay Klekner Károly, az Erzsébet Közkórház igazgató főorvosa már 1921-ben irgalmas nővéreket hívott az intézetbe a betegápolás javítása céljából. A nővérek kápolnát is létesítettek a kórház mellett, s még abban az évben megkezdték működésüket Nyíregyházán. Három év múlva az angolkisasszonyok Sancta Maria Intézet néven négyosztályos felső kereskedelmi iskolát nyitottak a városban, majd ezt követte 1930-ban a népiskola és a leánylíceum beindítása. A líceum fokozatosan nyolcosztályossá bővült, közben a vallás- és közoktatásügyi minisztérium rendelkezése szerint 1935-ben leánygimnáziummá alakították. A felső kereskedelmi iskola 1940-ben kereskedelmi leányközépiskola lett.² Az 1921-ben alapított Királyi Katolikus Főgimnázium 1931-ben az

¹ A Boldogságos Szűz Máriáról nevezett rendtartományhoz tartozott a Dunántúl és a Felvidék nyugati része. A Szent István királyról nevezett rendtartomány Erdély területére terjedt ki, míg a horvát nyelvű Szent Cirill és Metódról nevezett provincia a horvát területekre.

² Ilyés Gábor: Az angolkisasszonyok Nyíregyházán. Nyíregyházi Napló, 2017. május 12. 16.

Érseki Szent Imre Fiúinternátussal bővült, mely az intézmény kollégiumaként szolgált. Itt a háztartás vezetésével és a beteg diákok ápolásával az Isteni Megváltó Leányai apácarend tagjait bízták meg.³ A ferencesek megtelepedése is erre az időszakra tehető. A Nyírvidék egyik beszámolója 1932 júniusából Virányi Sári énekművésznő és Szuchy Elek görögkatolikus lelkész énekestjéről szól. A műsört a Ferences Misszió Szövetség rendezte Páduai Szent Antal halálának 700. évfordulója alkalmából. A bevételt és az „adományokat a rendezőség a Nyíregyházán épülő ferencendi zárda és templom javára fordítja.”⁴ Ezek szerint ekkor már volt szándék egy rendház és templom építésére a városban Erre utalt Szmrecsányi Lajos egri érsek is, amikor 1937-ben hivatalos levelében felajánlja a rendházat a Kapisztrán Szent János Ferences Rendtartomány részére. Ebben a levélben mutatott rá az érsek, hogy már 1928-ban egy Nyíregyházán tartott katolikus gyűlés alkalmával kifejezte szándékát a szerzetesek városba telepítésére, sőt a gyűlés egyik fő feladatává tette e cél érdekében a papság és a hívek megnyerését is.

A szerzetesek letelepítésének szükségességét is hangsúlyozta: „Amikor tervbe vettem egyházmegyém keleti végeinek az átszervezését, újabb templomoknak és kath. népiskoláknak az építését... azt is elhatároztam, hogy megvalósítom Erdődy Gábor püspöknek nagy gondolatát: letelepítem szent Ferenc rendjét a Tiszántúlon, Nyíregyházán és ennek a Rendnek a segítségével indítom meg azt a lélekmentő munkát, melynek célja: híveinknek szent hitükben való megerősítése és az őseikben az Egyháztól elpártoltaknak szent Egyházunkba való visszavezetése.”⁵

A rendház ügye azonban néhány évig nem lépett tovább a letelepítési szándék megfogalmazásánál és a jótékony célú gyűjtéseknél. Az egri egyházmegye papsága Szmrecsányi Lajos egri érsek gyémántmiséje alkalmából már 1933-ban felajánlja a ferenceseknek, hogy ha közadakozásból megteremtik a nyíregyházi kolostor és lelkigyakorlatos ház felépítésének alapjait, akkor letelepedhetnek a városban. Egy 1934-es cikk arról számol be, hogy dr. Szmrecsányi Lajos egri érsek intencióinak megfelelően mozgalom indult meg Nyíregyházán a Szent Ferenc rendi atyák templomának és rendházának megépítése érdekében.⁶

Rimanóczy Gyula tervei

1935 februárjában már arról számol be a helyi sajtó, hogy elkészültek a tervek. „A Ferencesek nyíregyházi letelepedése a megvalósulás stádiumába jutott. Rimanóczy Gyula okleveles építész-mérnök, a hírneves építőművész elkészítette a nyíregyházi

³ A Nyíregyházi Királyi Katolikus Gimnázium Évkönyve az 1941–42. tanévről az iskola fennállásának 21. évében. Szerk. Hommer László. Nyíregyháza, 1941. 51.

⁴ Virányi Sári holnapi fellépését általános érdeklődéssel várják. Nyírvidék, 1932. június 5. 2.

⁵ Magyar Nemzeti Levéltár Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltára (továbbiakban MNL SZSZBML), XII. 33. Nyíregyházi Ferences Rendház iratai, 1932–1950. (a továbbiakban XII. 33.) 1. d. 5743/1937.

⁶ Nyíregyházáról jelentik. Budapesti Hírlap, 1934. május 2. 8.

Ferencesek templomának, rendházának, kultúrházának tervét, amelyet a rend megbízottai, illetve a nyíregyházi r. k. egyházi képviselőtestület egyházi elnöke, Énekes János prelátus-kanonok beterveztett a városi képviselőtestülethez.”⁷ Sem a megbízás, sem a teljes tervdokumentáció nem lelhető már fel, azonban a rendház és templom későbbi tervei között megtalálhatóak Rimanóczy Gyula épületeinek alaprajzi tervei. A város építészetével foglalkozó munkák nem is említik Rimanóczy Gyula nevét a kolostorral kapcsolatban, vagy csak annyit jegyeznek meg, hogy eredetileg máshova tervezték az épületet. A korabeli újságcikkekből, a megmaradt alaprajzi tervekből, illetve az építész más hasonló munkáiból lehet kísérletet tenni a tervezett épület bemutatására.

A tervek a rajta szereplő dátum szerint 1934. november 21-ére készültek el. Ekkor Rimanóczy még alig egy éve önállósította magát. 1933-ban készítette el a pasaréti Páduai Szent Antal plébániatemplom harmadik terfváltozatát, amelyet alig egy hónappal a nyíregyházi tervek befejezése előtt szenteltek fel. E két templom alaprajza között sok hasonlóság fedezhető fel, hiszen nemcsak a tervező személy ugyanaz, s csak egy év választja el a kettőt egymástól, de mind a kettő mellé rendház is kapcsolódik, ráadásul mind a kettő a Kapisztrán Szent János Ferences Rendtartomány megbízásából készült. 1935. február 10-én megjelent a Nyírvidék-Szabolcsi Hírlap tudósítása, amely részben bemutatja a terveket: „A terv gyönyörű kiképzésű modern templom, rendház és kultúrház terve, amelynek megvalósítása nagyszerű építészeti szépséggel gazdagítja Nyíregyháza architektúráját. Az építmények sima falát művészi reliefek díszítik.”⁸

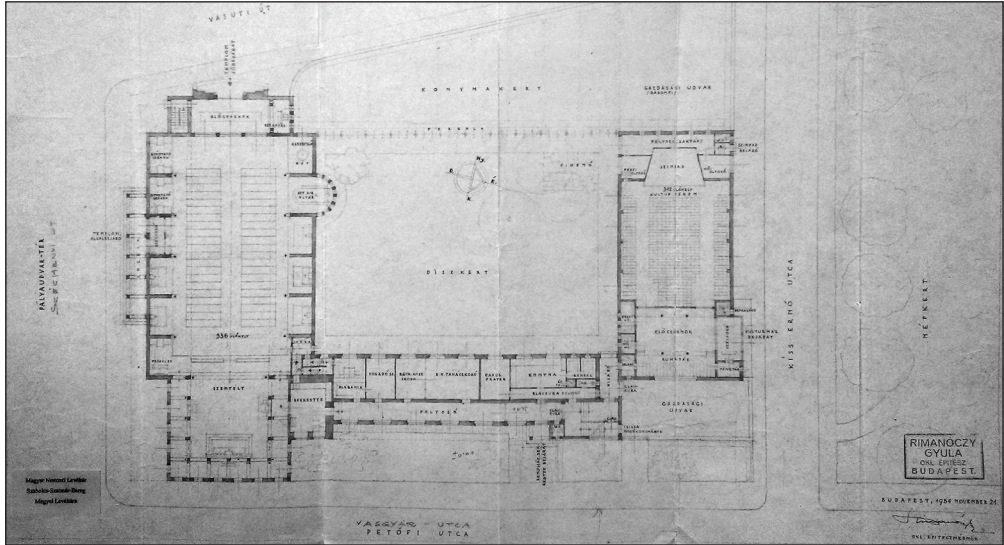
Sajnálatos, hogy a templom külsejét csak ez a pár sor mutatja be. Az alaprajzból és a cikkből, valamint az ekkoriban elkészült pasaréti templomból lehet következtetni a tervezett épületegyüttes külsejére.

Az alaprajz alapján a tervezett templom egy vasbeton szerkezetű, háromhajós épület, amely kelet-nyugati tájolású. A templom nyugati főbejáratát bélietes szerkezetűre tervezték. Ezen kívül lett volna egy hét tagú oszlopsorral ellátott déli bejárat is, amely a vasúti pályaudvar előtti térre néz. Az elképzelés szerint a mellékhajókban gyóntatófülkék, illetve oltárok helyezkedtek el. A főbejárat déli oldalára tervezett keresztelőkút után egy mellékkápolna következett, amely a Szent Sír oltárnak adott helyet, s félköríves záródása északi irányba a díszkert felé mutatott. Rimanóczy a főhajóba 336 ülőhelyet tervezett két oszlopban. A szentély hagyományosan a templom keleti végében kapott helyet. Ez mutatja, hogy a tervező már ismerte a Kapisztrán Szent Jánosról nevezett rendtartomány igényeit, hiszen a nekik készült pasaréti templom első, 1931-es terveiben még megpróbálkozott egy centrális elhelyezkedésű szentéllyel, mely azonban a második és a végső 1933-as tervben már nem szerepelt. A szentély egyenes záródású és szentélykörüljáróval épült volna. Az együttes második szintjéről készült alaprajz megmutatja az orgona helyét a főbejárat fölötti karzaton, illetve azt, hogy a szentély

⁷ Elkészült a Szent Ferenc rendiek nyíregyházi templomának, rendházának, kultúrházának terve. Nyírvidék-Szabolcsi Hírlap, 1935. február 10. 3.

⁸ Uo.

és a főhajó találkozásánál az északi oldalon helyezkedett volna el a szószék, amely megközelítését a rendház oratóriuma felől tervezték. A félköríves szószék terve csak egy későbbi változatban szerepel, ezt bizonyítja, hogy csak ceruzával rajzolták az első emeleti alaprajz tervére.

1. sz. ábra

Rimanóczy Gyula-féle földszinti alaprajz (1934 november)⁹

A második emelet alaprajza számos érdekességet tartogat, ami a templom külsejét illeti. Az egyik, hogy a szentély, a főbejárat, valamint a főhajó középső része egy szinttel kimagaslik a mellékhajók és az oldalbejárat fölé. Ez némi hasonlóságot mutat a pasaréti templom első, 1931-es terveinek főhajójával. Ezt a részt a főhajó teljes hosszában az észak-déli oldalon ablakok törik meg, Rimanóczy feltehetőleg hasonlóan oldotta volna meg a hajó megvilágítását, mint a már említett tervnél. Szembetűnik az alaprajzokon az is, hogy az első és a második emeleten a sekrestye, oratórium és raktárak falai szélesebbek, amelyek – ha figyelembe vesszük Rimanóczy Gyulának a pasaréti Pádai Szent Antal templomhoz korábban készített terveit –, minden bizonnyal egy torony alapjait képezték volna a templom északkeleti oldalán.¹⁰

A hosszú, négyzet alapú rendház az elképzelések szerint a szentély vonalában csatlakozott a templom északkeleti részéhez a torony mellett és összekötötte volna a

⁹ MNL SZSZBML, V. B. 83. Nyíregyháza Rendezett Tanácsú Város (1929-től Megyei Város) Mérnöki Hivatalának iratai, 1840–1983. (a továbbiakban V. B. 83.) III. 7. d. A Nyíregyházi Ferences Rendház tervei

¹⁰ MNL SZSZBML, V. B. 83. III. 7. d. A Ferences rendház tervei, Rimanóczy Gyula tervei, 1. és 2. emeleti alaprajz

kultúrházzal. A négyszintes épület pince szintjén a raktárak és a két kazán – külön gőzfűtésű kazán a templomnak – kapott helyet, a földszinten a plébániai és az egyházközségi irodák, a sekrestye, a konyha és gazdasági szobák lettek volna. Az első emelet terve a refektórium mellett a könyvtár és a tartományfőnök, valamint a házfőnök lakosztályait foglalta magába.¹¹ Az épület második emeletén öt szerzetesatyja, két szerzetes-testvér és két vendég cellája helyezkedett el. Minden szint keleti oldalára folyosót terveztek, ezen az oldalon lett volna a rendház bejárata is. A szerzetesek csendes elvonulásáról külön lépcsőház és a földszinten külön klauzúra folyosó gondoskodott volna.¹²

Az épületegyüttes harmadik tagja a négyzet alapú kétszintes kultúrház. Rimanóczy tervei szerint az épület bejárata az északi oldalra került, ezzel biztosítva egyfajta elkülönülést a templomtól és a kolostortól. Továbbá kialakítva az U-alakú épületegyüttes által határolt területen egy belső udvart, ahova az építész egy díszkertet tervezett, amely mögött konyhakert helyezkedett volna el nyugati irányban. A tervek szerint egy szélfogón áthaladva érkezünk a kultúrház bejáráthoz, innen egy impozáns előcsarnokba jutunk, melynek keleti oldalán a ruhatár lett volna. A 312 főt befogadó kultúrtermet két bejáraton át lehetett megközelíteni, nyugati végében színpad, raktárak és férfi- és női öltözők helyezkedtek el. Az épület egyenes falazatát az alaprajzok tanúsága szerint csak az első emelet magasságában törte meg a 4-4 ablak.¹³

Nyugodtan megállapíthatjuk, hogy mind az időbeli közelség, mind pedig az alaprajzi hasonlóság alapján a templom a pasaréti templom második tervváltozatának továbbgondolása. Az alaprajzon is látható az olasz hatás (oldalt álló torony, hosszú, a templom oldalából nyíló rendház. Ritka, hogy az építész egy három épületből álló együttest tervez.¹⁴

Egy harmadik dolog is szembeűnik a terveken: az, hogy eredetileg nem a mostani rendház helyére tervezte azokat Rimanóczy Gyula. Az utcanevek alapján – mint például Vasúti tér, Kiss Ernő utca, Vasút utca, Petőfi út – az állomáshoz sokkal közelebb eső, lényegében annak tőszomszédságában lévő terület lehetett kijelölve az építkezésre.¹⁵ A város azonban később mégsem ezen a területen adta meg az engedélyt, hanem a Széchenyi utca, Vasgyár utca sarkán a Népkert másik oldalán, a terven pedig egyszerűen átírták az utcaneveket. Az, hogy mi lett a tervek sorsa, s miért nem ennek a változatnak a megépítése kezdődött el, nem tudni. A levéltári iratokból az is kiderült, hogy az építkezés elindulása, de még a kért telekcseré is a Rimanóczy Gyula-féle terveket használja. Ezt támasztja alá Dutkay Pál pápai prelátnak, kanonok, érseki helyettes levele az egri főegyházmegyei papság nevében, amelyet Szohor Pál polgármesternek írt, és amelyben a régi vasúti temetőből egy 2000 négyszögöles telket kért díjmentesen

¹¹ Uo.

¹² Uo.

¹³ Uo.

¹⁴ Harsányi István–Vladár Ágnes: A pasaréti Pádai Szent Antal templom. Budapest, 2009. 24–29.

¹⁵ MNL SZSZBML, V. B. 83. III. 7. d. A Ferences rendház tervei, Rimanóczy Gyula tervei, 1. emeleti alaprajz

a várostól a létesítendő ferences rendház és templom számára. Ezt igazolja a dátum, hiszen a februárban megjelenő, már említett újságcikk még Rimanóczy terveiről írt, míg a levél januárban kelt. Alátámasztja ezt az érseki helyettes szava is, amely monumentális templomról beszél.¹⁶

Mindenesetre két év múlva már szó sem volt Rimanóczy Gyula terveiről. Igaz, ez idő alatt a sikeres telekadományozást, s így a templom építésének ügyét egy sajnálatos vita árnyékolta be. A város azonban így is részese lehetett a Rimanóczy-életműnek, hiszen az építész tervei szerint épült fel 1951-ben a Dohányfermentáló.

Az építési telek ügye

1935. január 28-án az egri főegyházmegyei papság nevében az érseki helyettes levelében a következő óhajt fogalmazza meg: „A város érdeke pedig azt kívánja, hogy a Ferenc-rendiek monumentális temploma és kolostora főút-vonalon építtessék fel a városnak díszére.”¹⁷ E szándékot a város részéről hamarosan tett is követte, s a városi képviselőtestület 1935. április 26-i közgyűlésén a polgármesteri előterjesztés javaslatot tett a régi vasúti temető díjmentes átengedésére. A javaslatot ellenzők nevében Paulik János evangélikus lelkész szólalt fel, s arra hivatkozott, hogy a temetőt hivatalosan csak 1913-ban zárták be, így törvény szerint építkezés céljára nem lehet felhasználni, hiszen nem járt le a törvényileg előírt 30 év. Emellett sérelmezte azt is, hogy a lutheránusok temetkezési helyül szolgáló területet kellene átadni a katolikusoknak. Ezért azt javasolta, hogy a ferencesek keressenek más, alkalmasabb helyet a rendház számára, az ingyen telekatengedést azonban mindenképpen kifogásolta. Az ajándékozás mellett felszólalók között volt Tóth Pál törvényszéki elnök, aki azzal érvelt, hogy a kérdéses terület a temető jellegét már jóval korábban elvesztette, nagy része elvadult, másik részét pedig beszántották. A képviselő-testület többsége végül megszavazta a terület átengedését. A Budapesti Hírlap május elsején így tudósított: „Énekes János prelátnak, kánonnok mozgalmat indított, hogy Szmrecsányi Lajos egri érsek aranymiséjének emlékére telepedjék le a Ferences-rend Nyíregyházán. Nyíregyháza város a mozgalmat magáévá tette és kétholdnyi területet ajándékozott a rendnek, hogy arra templomot és rendházat építsen. Az építkezéseket még a nyár folyamán megindítják.”¹⁸

A telek átengedését azonban később megtámadták. Dr. Geduly Henrik evangélikus püspök felülvizsgálati kérelmet nyújtott be a hívek nevében 1935. június 28-án.¹⁹ A nyilatkozat mellé csatoltak egy 37 oldalas listát a tiltakozók nevével, valamint egy másik listát azzal a 298 névvel, akiket 1905 és 1912 között ebbe a temetőbe temettek.²⁰

¹⁶ MNL SZSZBML, V. B. 77. Nyíregyháza rendezett tanácsú város (1929-től megyei város) polgármesterének iratai, 1872–1950. (a továbbiakban V. B. 77.) IV. 10/1935. K. 03124/1935.

¹⁷ Uo.

¹⁸ Nyíregyházáról jelentik. Budapesti Hírlap, 1935. május 1. 10.

¹⁹ MNL SZSZBML, V. B. 77. IV. 10/1935., 166/1935.

²⁰ Uo. 168/1935.

A felülvizsgálat és a tiltakozás miatt csak szeptember 2-án hagyták jóvá a határozatot, amely kimondta 2400 négyszögöl vasúti temetői rész díjmentes átengedését. Azt, hogy ebben az esetben sokkal inkább felekezeti békétlenségről volt szó, mint az építkezés ellenzéséről, mutatja az is, hogy 1937-ben a Magyar Államvasutaknak adták el a vasúti temető sokkal jelentősebb részét, pedig még szintén nem járt le a törvényben előírt 30 év, ez azonban nagyobb ellenállást már nem váltott ki az evangélikus egyház képviselőiből.

1935. szeptember 14-én Szohor Pál polgármester és pater Hermann Hermenegild ferences tartományfőnök megkötötték az ajándékozási szerződést, amelyben az is szerepel, hogy a tehermentesített telekre négy éven belül felépítik a rendházat, a kultúrházat és a templomot.²¹ A tehermentesítés azonban csak 1936 nyarán történt meg teljesen. Az egri egyházmegye addig sem tétlenkedett. Az Egri Újság egy 1935. decemberi számának címlapján arról írt, hogy Szmrecsányi Lajos érsek pásztorlevelében megköszöni az egri székeskáptalan és az egyházmegye papságának, hogy gyémántmiséje alkalmából jövedelmének öt, illetve két százalékát tizenöt éven át a Nyíregyházán építendő ferences templom és rendház építésére ajánlották fel, sőt az egyházmegye papsága eddig már ötvenezer pengőt össze is gyűjtött e nemes célra.²²

A Wälder Gyula-féle építési tervek

Az építkezés megkezdésére azonban sokáig várni kellett. Hermann Hermenegild 1937. június 10-én kért építési engedélyt a város polgármesterétől. Az engedélyen azonban bekövetkezett egy változás: az épületegyüttes tervezője már nem Rimanóczy, hanem Wälder Gyula. A budapesti építész neve nem csengett ismeretlenül a városlakók és a helyi katolikus egyház előtt sem, hiszen 1928-ban az ő tervei szerint épült fel a Katolikus Bérpalota. Az azonban, hogy miért következett be a tervező személyét érintő változás, a rendelkezésre álló dokumentumok alapján nem tudható. A terveket elnézve talán a nagyobb építési terület, s a funkciók részbeni átalakulása, bővülése lehet az egyik ok.

1937. július 16-án a Nyírvidék-Szabolcsi Hírlap már öles betűkkel számolt be arról, hogy megindult az építkezés.²³ Részletes interjút közöltek Tutkovits Ferenc építőmesterrel, az építkezés kivitelezőjével. Első lépésben az építőanyagok tárolásának helyét alakították ki. A kivitelező megmutatta a terveket is, amelyeket az újság így méltatott: „Amint nézzük a gyönyörű barokk-vonalú, a történelmi stílus lelkiségét árasztó, művészi hatású tervek vonalait, megkapja lelkünket a belőlük áradó hangulat, a komoly

²¹ Uo. 23074/1935.

²² Az Érsekfőpásztor pásztorlevelében is köszönetét mondott a Főkáptalannak és a papságnak a nyíregyházi ferences Intézmények létesítéséért. Egri Újság, 1935. december 22. 1.

²³ Megindult a Ferences Rendház nyíregyházi építkezése. Nyírvidék-Szabolcsi Hírlap, 1937. július 16. 2.

vallásos szellem és áhítat hangulata.”²⁴ Arról is nyilatkozott Tutkovits, hogy a terv három lépésben valósul meg. Először a rendház és lelkigyakorlatos ház, majd ezt követően a templom és végül a kultúrház épül fel. A funkció bővülése már az első szakaszban tetten érhető, hiszen Rimanóczy Gyula tervei egy olyan rendházat mutattak, a kultúrház és a templom mellett, amely plébániai teendőket is ellát, most azonban a lelkigyakorlatos ház mint új funkció jelenik meg. Az építkezés ezután a földmunkákkal folytatódott. A városvezetés, a helyi római katolikus egyház, sőt a cikk írója is hangsúlyozta, hogy milyen nagy szociális jelentősége van az építkezésnek, hiszen jó ideig biztos megélhetést nyújt a környék számos munkásának, szakemberének.

A munkálatok olyannyira előrehaladtak, hogy 1937. augusztus 8-án több ezres tömeg jelenlétében, nagy külsőségek közepette, a virágokkal, faágakkal, zászlókkal és diadalkapuvál ékesített építkezési területen Török Ferenc kanonok és Hermann Hermenegild ferences tartományfőnök elhelyezték az épületegyüttes alapkövét. A tartományfőnök beszédében külön köszönetet mondott az érsek és a helyi papság mellett Wälder Gyulának, „aki a gyönyörű terv barokk álmát megálmodta”,²⁵ helyettesének, Barucha József mérnöknek, Tutkovits Ferenc kivitelezőnek, illetve valamennyi munkásnak, akik a rendház és lelkigyakorlatos ház munkálatain fáradoztak.²⁶

A lendületesen induló építkezés azonban újabb akadályba ütközött. Az ünnepélyes alapkövetélt követő hétfőn a kőművesek beszüntették a munkát és sztrájkba léptek. A sztrájk a Magyar Építőipari Munkások Országos Szakszervezetének utasítására történt. Az oka az volt, hogy a keveselltek a városban a megállapított munkabért, s csak tíz filléres, azaz 20%-os órabéremelés után hajlandóak újra dolgozni. A sztrájkról az Építőmesterek Lapja is beszámolt, s a tudósítás megjelenésekor, augusztus 12-én sem sikerült még megegyezni a sztrájkolókkal, ráadásul Tutkovits az előjegyzett napszámokat se tudta alkalmazni, amíg a sztrájk tart, ez pedig csak növelte az elégedetlenséget. Ugyanakkor az újság közölte, hogy az építkezés, noha kisebb mértékben, de folyik tovább olyan kőművesek bevonásával, akik nem tagjai a szakszervezetnek.²⁷ A megegyezés hamarosan megtörtént, hiszen egy augusztus 20-án megjelent cikk, amely a képviselő-testület gyűléséről számolt be, már nem tett említést az ügyről.²⁸ A munkálatok ősszel már oly mértékben előrehaladtak, hogy október 4-én Szmrecsányi Lajos érsek levelet írt Hermann Hermenegild tartományfőnöknek, melyben felajánlotta az épülő lelkigyakorlatos házzal egybekötött rendházat a Kapisztrán Szent Jánosról Nevezett Ferences Rendtartomány számára. Az érsek optimizmusát jól mutatja levelének

²⁴ Uo.

²⁵ Ezek jelenlétében helyezte el Török Dezső kanonok a Ferencesek templomának és rendházának alapkövét. Nyírvidek-Szabolcsi Hírlap, 1937. augusztus 11. 3.

²⁶ Uo. 2–3.

²⁷ Nyíregyházán is kőműves sztrájk tört ki. Építőmesterek Lapja. A munkaadó. 1937. augusztus 12. 2.

²⁸ Nyíregyháza r. kat. egyház képviselőtestülete hódoló feliratban köszöntötte Szmrecsányi Lajos dr. érseket. Nyírvidek-Szabolcsi Hírlap, 1937. augusztus 20. 3–4.

néhány sora: „Wälder Gyula min. tanácsos, műegyetemi tanár tervei alapján mintegy 230 000 pengő költségen még az 1937. évben folyamatba tétessék, és ez az épület Isten segítségével a tél beállta előtt tető alá hozassék.”²⁹ Kijelentette, hogy a rendház jövő év tavaszán teljesen felszerelve fog átadatni. Ezenkívül az érsek kitért a templomra is, mint az építkezés következő fázisára. „A rendház mellett felépítendő templom Szűz Mária oltalma alá helyeztessék, s búcsújának ünnepe augusztus 15-én Nagyboldogasszony napján tartassék.”³⁰ Ezek szerint mind az anyagi feltételek, mind a munkaerő rendelkezésre álltak, s az érsek a teljes terv megvalósítását tűzte ki célul.

A tavaszi átadás azonban elmaradt. Augusztus végén Károlyi Antal mérnök és Tutkovits Ferenc kivitelező sajtóbemutatót tartottak a felszentelés előtt álló kolostorban. Az újság részletesen leírta a már elkészült lelkigyakorlatos házzal egybekötött rendházat, s természetesen nem mulasztotta el méltatni a tervező érdemeit.³¹ 1938. szeptember 8-án, Kisboldogasszony ünnepén Kriston Endre egri segédpüspök a kolostor mellett, a Károlyi Antal – a 34. Eucharisztikus világkongresszus alkalmával kiírt tervpályázat második helyezettje – által tervezett oltárnál megtartott szentmise után felszentelte a kolostort.³² Hamarosan az összes berendezési tárgy is a helyére került.³³ A lelkigyakorlatos ház ebédlőjének helyén egy ideiglenes kápolnát rendeztek be, amelynek oltárát Wälder Gyula tervezte.³⁴ Az elszámolásokat nézve az is szembetűnő és egyben dicséretes dolog, hogy a kisvárdai kivitelezőt és a mázoló munkát végző, szintén oda való mestert leszámítva az építkezésnél alkalmazott iparosok mind helyi emberek voltak.

Az épületegyüttes leírása

Az 1937. február 24-én készült alaprajzokon is jól kivehető az épület két funkciójának elkülönülése. A négyzet alapú kétszintes épület északkeleti sarkához egy tizennégy-szer húsz méteres rész csatlakozik, mellyel így az épület kiér az utcára. A Vasgyár utcai homlokzat egyszerű, a vidéki barokk hangulatát mutatja. Az épület felső szintjén található tíz ablak, amelyből három az utcára kifutó részen van, egyszerű egyenes záródású, kőkerettel és párkánnyal van ellátva. Az épület földszintje ennél valamivel díszesebb

²⁹ MNL SZSZBML, XII. 33. 1. d. 5743/1937.

³⁰ Uo.

³¹ A barokk ízlés finomult hangulatát varázsolta Nyíregyházára Wälder Gyula egyetemi tanár, a Ferencesek rendházának és templomának európai hírű tervezője. Sajtóbemutató a felszentelést váró kolostorban. Nyírvidék-Szabolcsi Hírlap, 1938. augusztus 27. 3–4.

³² Kriston Endre püspök felszentelte a nyíregyházi új ferences kolostort. Egri Újság, 1938. szeptember 11. 3.

³³ MNL SZSZBML, XII. 33. 1. d. Tutkovits Ferenc elszámolása a bútorokról 1938. szeptember 28-án

³⁴ A barokk ízlés finomult hangulatát varázsolta Nyíregyházára Wälder Gyula egyetemi tanár, a Ferencesek rendházának és templomának európai hírű tervezője. Sajtóbemutató a felszentelést váró kolostorban. Nyírvidék-Szabolcsi Hírlap, 1938. augusztus 27. 4.

kialakítást kapott. Itt szembevetendő az eltérés a két rész között. A hosszabbik szárny 1-5-1-es elosztású ablakai közül a középsők boltívesek, s az őket keretező kőkeret egészen a lábazatig tart. A két szélső ablak párkánya is díszesebb kivitelű. A rövidebb részen 3-1-3-as elosztásúak az ablakok, középen egy nagy ovális ablak található. A hat kisebb ablak úgy helyezkedik el, hogy felső részük esik egy vonalba a másik szárny ablakaival, ezért jóval magasabban vannak. Az utcafronti ablakokat gazdagon megmunkált vasrács védi, amelyet szintén Wälder tervezett. Az egész épületet sátoztető fedi.³⁵

2. sz. ábra

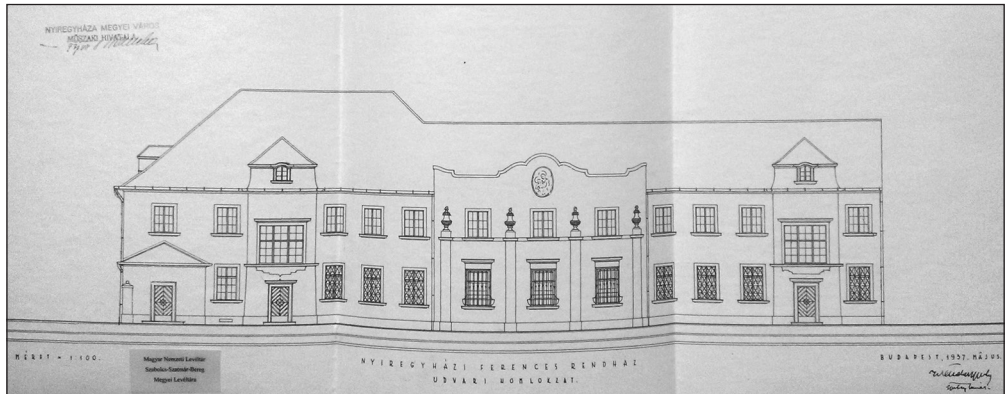
A Wälder-féle épületek Széchenyi utcai homlokzatának látványterve³⁶

A Széchenyi utcai homlokzat, az épület déli oldala, a legegyszerűbb kivitelű mindközül. Ez a rész foglalja magába a lelkigyakorlatos házat. A homlokzatot 7-7, illetve a Vasgyár utcai rész oldalát 4-4 ablak tagolja. Ezek mindegyike egyszerű, egyenes záródású, kőkerettel és párkánnyal van ellátva. A földszint ablakait itt is rács fedi. Az egyetlen eltérés a homlokzati résszel szemben az, hogy az első emeleten szépen megmunkált könyöklőrácsok vannak az ablakok párkányain. Az egyetlen díszes elem ezen a homlokzati részen a nagy barokk bejárati kapu. Ez a gazdag ornamentikájú kapuzat, melynek közepén elhelyezkedő szoborfülkéjében Assisi Szent Ferenc szobra található,

³⁵ MNL SZSZBML, V. B. 83. III. 7. d. Nyíregyházi Ferences Rendház tervei, Wälder Gyula tervei, Vasgyár utcai homlokzat

³⁶ MNL SZSZBML, V. B. 83. III. 7. d. Nyíregyházi Ferences Rendház tervei, Wälder Gyula tervei

a rendházat és a templom tornyát összekötő magas főpárkánnyal ellátott falszakaszon van, amely beljebb, a szárny utolsó egyharmadának vonalában helyezkedik el.³⁷ Az épület járóelők által is látható részein ez az egyetlen olyan elem, mely hangsúlyozottan a barokk stílust hordozza. A puritán homlokzatot kritikával is illette a korabeli sajtó, bár erre az építész válasza elég kézenfekvő volt: a „ferences egyszerűsége” hivatkozva a felépülő impozáns templom még nagyobb hangsúlyt kaphatott.³⁸

3. sz. ábra
Wälder Gyula udvari homlokzatterve³⁹

A rendház udvari, északi homlokzata a legdíszesebb. A többi homlokzatrésszel ellentétben ez nem tagolatlan. Ezt a homlokzati részt – a gazdasági bejáratot nem számítva – három rizalit töri meg. A homlokzat ablakainak elosztása, 2-1-3-3-3-1-1, szimmetriát mutat. Az oldalrizalitok egy-egy udvarra nyíló ajtót foglalnak magukba, melyek fölött nagyméretű egyenes záródású ablak helyezkedik el, melyet a többitől eltérő, valamivel díszesebb, de még így is egyszerű keret szegélyez. Ezeket a rizalitokat manzárdtető zárja le. A homlokzat leghangsúlyosabb része a középrizalit. Itt helyezkedett el a refektórium, illetve az első emeleten a vendégytárk szobái. Ezt a szakaszt négy, az első emelet párkányaitól induló és a lábazatig tartó pilaszter tagolja tovább. Ezek tetején kövázák találhatóak. A középrizalitot íves oromzat zárja le. Ennek közepén egy ovális szoborfülkében Szűz Mária szobra, mint a mennybe felvett királynő látható. A földszint ablakian lévő rácsok még hangsúlyosabbá teszik a középrizalitot. Hiszen míg az épület egészen finoman díszített, de lényegében apácarácsra emlékeztető

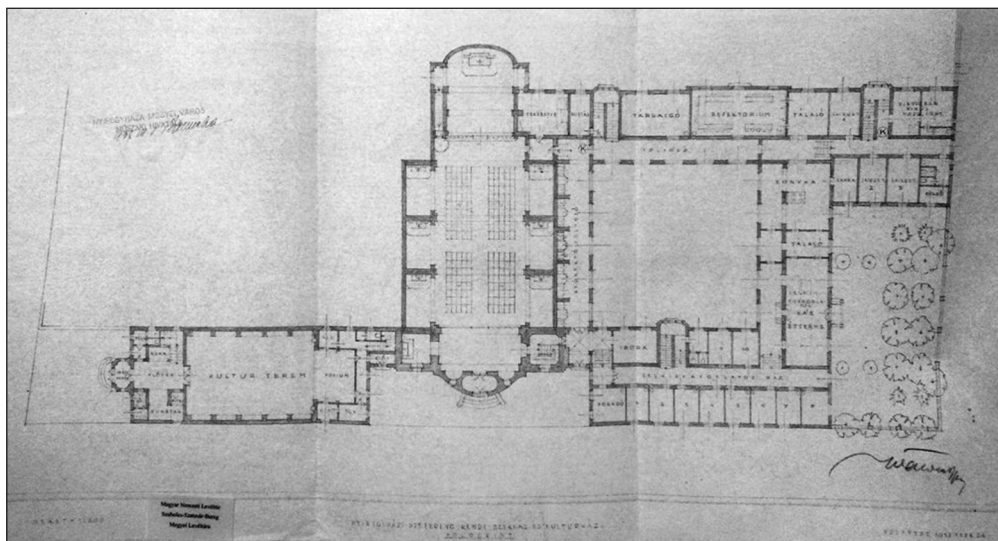
³⁷ Uo. Széchenyi úti homlokzat

³⁸ A barokk ízlés finomult hangulatát varázsolta Nyíregyházára Wälder Gyula egyetemi tanár, a Ferencesek rendházának és templomának európai hírű tervezője. Sajtóbemutató a felszentelést váró kolostorban. Nyírvidék-Szabolcsi Hírlap, 1938. augusztus 27. 3.

³⁹ MNL SZSZBML, V. B. 83. III. 7. d. Nyíregyházi Ferences Rendház tervei, Wälder Gyula tervei

ablakrácsok vannak, addig itt már a barokkra jellemző íves és gazdagabb megmunkálású rácsokat találunk.⁴⁰

Leginkább az alaprajz mutatja az épület kettős funkcióját. A földszint déli s keleti részén a lelkigyakorlatos ház helyiségei vannak. Itt található tíz szoba és egy étkező a lelkigyakorlatozók részére, valamint egy iroda. Az első emeleten további tizennégy szoba, valamint az étkező fölött egy lelkigyakorlatos terem található.

4. sz. ábra

A Wälder Gyula-féle épületegyüttes alaprajza⁴¹

A keleti szárny azon része, mely a Vasgyár utcáig húzódik, tekinthető az északi oldal folytatásának is. Itt található a refektórium, a társalgó, két laikus testvér szobája, illetve egyéb gazdasági egységek, kamrák. Az első emeleten a tartományfőnök és a házfőnök lakosztályai, valamint négy páter, három laikus testvér szobája, illetve két vendégszoba is található. A házfőnök és a tartományfőnök lakosztálya külön fürdővel rendelkezik, míg a többi atya a ferences egyszerűség jegyében közös fürdőn osztozik. A terveken egyetlen változás történt, ami az 1937. májusi rendházi alaprajzon jól látszik. A földszinten lévő lelkigyakorlatozók számára kialakított ebédlő helyére ideiglenesen kápolnát tervezett Wälder, amelynek keleti oldalába az előkert felől egy bejáratot tervezett. Ez a februári terven is szerepel, de nem állapítható meg biztosan, hogy utólagosan rajzolta volna-e a készítő. A kialakított ideiglenes kápolna oltárát Wälder Gyula maga tervezte, mint ahogy az épület faburkolatait is.

⁴⁰ Uo. Udvari homlokzat

⁴¹ Uo.

A nyugati oldal földszintjén pillérekkel tagolt fülkéket találunk. Ez lett a gyóntatófolyosó, s a pillérek közé gyóntatószékek kerültek. Mennyezetét halványpiros, majdhogyan narancssárga, oszlopos faburkolat fedte.⁴² A pillérek azonban nem esztétikai célt szolgáltak, ezek ugyanis a templom falának támpillérei voltak. Elmondhatjuk, hogy a rendház elkészültekor a templom falának egy kis szakasza már állt. A rendház épületén és területén található szobrok és a szép bejárati kapuzat Osváth Imre szobrász alkotásai.

Az együttes legizgalmasabb eleme a kéttornyú, egy impozáns hosszhajós, kápolnasoros neobarokk templom lett volna, amelyet a rendház és a kultúrház közé terveztek, az utca vonalától bentebb. A templom főhajójának apszisa félköríves záródású. Belül a főoltáron kívül hat mellékoltár kapott volna helyet a két oldalt húzódó kápolnasorban. Az épület egyik legizgalmasabb része a félkörívesen, domborúan előreívelő bejárati homlokzat. Erre az építészeti megoldásra hazánk barokk emlékei között kevés példát találhatunk. Ihletője feltehetően az egri minorita templom volt, amelynek felújításán szintén dolgozott Wälder.

A templom homlokzatát a mozgalmasság jellemzi. A tornyokat 1-1 pilaszter szegélyezi, amelyek nem nyúlnak le a lábazatig, hanem a bejárati ajtó magasságában körbefutó párkányzatba olvadnak be. A tornyok sisakja a francia-svájci párnázott süveg formáját követi. Wälder mindkét toronyba tervezett órát. A tornyokat 3-3 ablak tagolja, melyek közül az alsó félköríves záródású. A középrizalit kivételével az ablakok keretezése egyszerű. A félkörívesen, domborúan előreívelő középrizalit foglalja magába a bejáratot. Ezt hat pilaszter tagolja 1-2-2-1 arányban, ami még inkább kiemeli az impozáns bejárati kaput. Az ajtó felett egy kronosztikon található, majd e fölött a középrizalit három hatalmas ablakának egyike díszesebb párkányzattal. A két torony közötti díszes oromzat közepén egy szoborfülkében feltehetőleg Szent Ferenc szobra kapott volna helyet. A templom egy része alá pedig kriptát terveztek.⁴³

A templom mellé építeni tervezett kultúrház Széchenyi utcai, déli homlokzata a rendházhoz hasonló egyszerűséget mutat. A földszinten csak a két szélén lévő ablak töri meg a homlokzatot, míg felül valamivel díszesebb. A hét ablak alsó része díszes íves párkányzattal van ellátva. Sajnos az alaprajz alapján az épület, legizgalmasabb részéről, a főbejáratot magába foglaló keleti homlokzatról nem készült távlati vagy homlokzati terv. Az alaprajz és a déli homlokzat rajza alapján annyi állapítható meg, hogy egy díszesen kialakított kapuzaton keresztül juthatott volna be a látogató az előtérbe, amelyet két oldalt egy-egy ruhatár szegélyez, innen pedig egy széles bejáraton keresztül lehetett megközelíteni a kultúrtermet. Ez az épület a rendházhoz hasonlóan szintén két-szintes. Az első emeleten vezetői irodát, két öltözőt találunk, valamint itt helyezkedtek

⁴² A barokk ízlés finomult hangulatát varázsolta Nyíregyházára Wälder Gyula egyetemi tanár, a Ferencesek rendházának és templomának európai hírű tervezője. Sajtóbemutató a felszentelést váró kolostorban. Nyírvidék-Szabolcsi Hírlap, 1938. augusztus 27. 3.

⁴³ Egeri Főegyházmezei Levéltár. Archivum Novum. Tervtár. Num. 1. ferences templom tervei.

el a kultúrterem megvilágítását szolgáló ablakok is. Az épület a rendházhoz hasonlóan csatlakozott volna a templomhoz, ezzel tökéletes szimmetriát teremtve, s kihangsúlyozva a középen álló épületet.⁴⁴

A templom felépítésének megghiúsulása

Az építkezés következő szakasza a templom felépítése lett volna. A levéltári iratok tanúsága szerint erre mind a szándék, mind pedig az anyagi fedezet megvolt. Ezt támasztja alá, hogy egy, a lakhatási engedélyhez szükséges változtatásokat tartalmazó megjegyzésre, amely a kápolnaként használt étkező ajtajainak befelé nyílását sérelmezi, Wälder Gyula válaszul a dolog ideiglenes voltát hozza fel. Ekkor, 1939 márciusában így gondolta: „ebédlőnek készült és a templom felépültével, melynek építése ez év folyamán valószínű, eredeti rendeltetését fogja szolgálni.”⁴⁵ 1939. szeptember 1-je azonban sok mindent megváltoztatott. A II. világháború kitörésével és Magyarország 1941. június 27-ei hadba lépésével kezdődően az építkezés folyamata lelassult. 1940-ben csak a telket határoló betonkerítés épül meg Pisszer János építész kivitelezésében.⁴⁶ Ebben az évben kért telekcsertét a házfőnök a rend nevében a lelkigyakorlatos ház részére egy parkosított sétány kialakítása céljából.⁴⁷

A nehéz időkre tekintettel a kolostor is plébániai jogot kapott, azonban 1941-től folyamatos létszámhiánnyal küzdött.⁴⁸ Ennek ellenére a templom ügye továbbra is téma maradt. 1941. február 26-án a ferences rendházban tartottak egy megbeszélést, ahol az ügyben Templomépítő Bizottság alakult.⁴⁹ 1944-ben úgy határoztak, hogy a háborús események és a várható infláció hatására megvásárolják az építőanyagokat a templom számára az eddig összegyűjtött összegből. 1944 májusában szerződést is kötöttek Löwe Henrik bodrogkeresztúri bányatulajdonossal.⁵⁰ 1944 júniusában Réz Marián kötött szerződést az építési anyagok elszállítására és a rendház udvarán történő gondos elhelyezésére.⁵¹ Közben a plébániai teendőknél felül a szerzetesek rendületlenül

⁴⁴ MNL SZSZBML, V. B. 83. III. 7. d. Nyíregyházi Ferences Rendház tervei, Wälder Gyula tervei, 1937. februári alaprajzok.

⁴⁵ MNL SZSZBML, V. B. 77. IV. 10/1935., 5808/1939.

⁴⁶ MNL SZSZBML, XII. 33. 1. d. 764/1940.

⁴⁷ A Ferences Rend lelkigyakorlatos hely céljaira a várostól telekcsertét kér. Nyírvidék-Szabolcsi Hírlap, 1940. szeptember 21. 2.

⁴⁸ MNL SZSZBML, XII. 33. 1. d. Ebben a dobozban a rendfőnöknek és az egri érseknek írt, 1941–1944 közötti kérelmek is találhatóak.

⁴⁹ MNL SZSZBML, V. B. 77. IV. 10/1935.

⁵⁰ MNL SZSZBML, XII. 33. 1. d., megrendelőlapok Löwe Henrik részére.

⁵¹ Uo. Iktatószám nélküli szerződés 1944. június 25-én Szatke József, Demes József valamint P. Réz Marián között.

szervezték a lelkigyakorlatokat és a zarándoklatokat, kivették a részüket a társadalmi munkából, játszóteret alakítottak ki.⁵²

1944. szeptember 6-án, szerda délelőtt 120 amerikai repülőgép bombázta Nyíregyházát. A mindössze 15 perces, három hullámból álló támadás hatalmas károkat okozott és 80 halálos áldozatot követelt. Emellett szinte teljesen megsemmisítette a Dohánybeváltót, a Közraktárak és az állomás épületét, valamint az azzal szemben álló Szabolcs szállót. Súlyos károkat szenvedtek a szintén az állomással szemben lévő utcák lakóházai is. Ha a rendház az eredeti, 1934–1935-ös terveken jelölt helyen épül meg, valószínűleg semmi sem marad belőle.⁵³ A ferences kolostor is súlyos károkat szenvedett. Erről tanúskodik egy 1947 júniusában készített költségvetés a helyreállítási munkákról, amely 25 709,80 forintba került.⁵⁴ 1944. október 31-én a szovjet hadsereg végleg elfoglalta a várost. A következő napok borzalmi közepette az építési anyag is eltűnt a rendház telkéről, s ezzel szertefoszlott a templom és a kultúrház megépítésnek terve.

A ferences rendház a második világháború után

A rendház 1950-től állami tulajdonba került, később a Városi Tanács vette birtokba. 1989-ben német és osztrák katolikusok segítségével 250 ezer dollárért vásárolta vissza az egyház, hogy papi otthont és kápolnát létesítsen. Az otthont 1990-ben bővítik az északi szárny vonalában. 1991-ben ez az épület déli részére egy alacsony tornyot helyeztek. Még ugyanekkor a nyugati oldalra, a templom tervezett helyén került kialakításra egy másik épületrész. Újra használni kezdték a kápolnát is a lelkigyakorlatos házban. Berendezése és az oltár német felajánlással került ide, mert a Wälder-féle berendezést nem sikerült visszaállítani.⁵⁵

A ferences épületkomplexum hármasaról forráshiány miatt keveset tudunk. Bár a ferences templom tekintetében néhány kérdés további kutatást igényel, a komplexum egy egységként való bemutatása még nem történt meg. A Magyar Nemzeti Levéltár Szabolcs Szatmár Bereg Megyei Levéltárában a ferences rendház tervei között található Rimanóczy Gyula-féle tervekkel senki nem foglalkozott behatóan, meg sem kísérelték a jelenleg csak alaprajzában ismert épület elhelyezését az építész munkásságában. Rimanóczy alaprajzi tervei sok hasonlóságot mutatnak a pasaréti ferences templom első és második tervváltozatával. Azoknak egy átgondoltabb, s funkcióbővítés miatt komplexebb hatást keltő változatát képviselik.

⁵² A városi Gyermekjátszóter helyzete és jövőbeni fejlődése. Nyírvidék-Szabolcsi Hírlap, 1943. szeptember 4. 5.

⁵³ Lásd részletesen Bene János: Nyíregyháza bombázása. Városvédő Füzetek, 29. Nyíregyháza, 2014.

⁵⁴ MNL SZSZBML, V. B. 77. IV. 10/1935. Költségvetés a helyreállításokról. 1947. június 12.

⁵⁵ Papszentelés Nyíregyházán. Magyar Nemzet, 1991. június 17. 5.

A megvalósulásnak induló építési szakasz tervei Wälder Gyulához kötődnek. Margócsy József talán joggal nevezi ezt a városképileg meghatározónak szánt épületegyüttest a budapesti ciszterci templom, rendház és kolostor vidéki párjának.⁵⁶ A nyíregyházi tervei azonban sokkal szabadabban, finomabb vonalakban használják a barokk elemeket. Mivel ennek terve részben 1927-ben, majd tíz évvel a nyíregyházi épület előtt megszületett, így az épület érezhető hatása mellett a fejlődés, a letisztultság felé törekvés is megfigyelhető. A ferences épületek középső elemét, a templomot szánta Wälder az együttes leghangsúlyosabb elemének. Ezen egyértelműen felfedezhető az Egerben eltöltött évek nyoma. A Magyarországon ritka, domború bejárati homlokzattal ellátott kéttornyú templom az eгри minorita templom hatását mutatja. Ha felépül, Wälder életművének egyik jelentős alkotása lehetne, sőt fontos helyet tölthetett volna be a vidéki neobarokk épületek sorában. Az elkészült rendház mindazonáltal jól szemlélteti az építész neobarokk épületfelfogásában bekövetkezett változásokat, s egyfajta befejezetlen mementóként mutatja, hogy a második világháború pusztítása sok mindent derékba tört.

A nyíregyházi ferences rendház és templom építése, noha időben nem nyúlik hosszúra, remekül felöleli a két világháború közötti egyházi építészeti történetét, s annak két leginkább meghatározó irányvonalát: a történeti stílust, a múlt nagyságában való feltöltődést kihangsúlyozó neobarokkot és a praktikumot, új irányt megmutató modern stílust. A tervek sajátosságából adódóan pedig nagyon jól mutatja Wälder Gyula és Rimanóczy Gyula munkásságának jellemzőit.

⁵⁶ Margócsy József: Utcák, terek, emléktáblák. 2. köt. Újabb fejezetek a régi Nyíregyháza életéből. Nyíregyháza, 1986. 128.